

**ЕДНА ОСОБЕНОСТ В ОПИСАНИЕТО НА МЕСТНИТЕ
ТРАДИЦИОННИ КОСТЮМИ, НАПРАВЕНО ОТ
АДМИНИСТРАЦИЯТА В ШУМЕНСКАТА ОКОЛИЯ ПРЕЗ 1888 Г.¹**
(ВЪРХУ МАТЕРИАЛ ОТ АРХИВ 427 Л. 68А–80А)

СИМЕОН СТЕФАНОВ

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
s.stefanov@ibl.bas.bg

Предмет на настоящото изследване са лексиката и стилът в един непознат и неизследван досега масив от документи от края на XIX в., който представя по няколко сравнително еднотипни начина дрехите на различни социални и етнически групи в следосвободенска България. Прави впечатление, че при описанието на облеклото на българското население турцизми се използват също толкова, колкото и при описанието на облеклото на турското население. Това вероятно се дължи на факта, че самите назовавани реалии са навлезли в живота на населението от тази област заедно с названията за тях през Ориента и чрез турско посредничество.

Ключови думи: български език, лексика, стил, облекло, Шуменско

**A PECULIARITY OF THE DESCRIPTION OF THE LOCAL CLOTHES MADE
BY THE ADMINISTRATION OF SHUMEN REGION IN 1888**
(ON MATERIAL FROM ARCHIVE 427 L 68A–80A)

SIMEON STEFANOV

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
s.stefanov@ibl.bas.bg

An object of investigation in the presented paper is lexis and style in an unknown and uninvestigated till now corpus of documents from the end of XIX cent., which presents in several relatively identical ways the clothes of different social and ethnic groups in post-liberation Bulgaria from this period. It is noteworthy that in the description of the clothing of the Bulgarian population Turkisms are used as much as in the description of the clothing of the Turkish population. This is probably due to the fact that the named realities themselves have entered the life of the population of this area together with the names for them through the Orient and through Turkish mediation.

Keywords: Bulgarian language, Bulgarian lexis; style; traditional costumes, Shumen Region

1. Предмет, цели, задачи и методи на изследване

1.1. Предмет

Предмет на настоящото изследване са лексиката и стилът в един непознат и неизследван досега масив от документи от края на XIX в., който се пази в Научния архив на БАН. Той представя по няколко сравнително еднотипни начина дрехите на различни социални и етнически групи в следосвобожденска България от този период.

1.2. Цели

Тъй като отделни лексеми в тези документи често са съпътствани от пояснения в скоби, целта ми е да установя каква е функцията на тези пояснения, като ще изхождам от знанието, че обикновено добавената лексема пояснява, допълва (разширява) или конкретизира (стеснява) значението на основната единица в съчетанието, а така също и от наблюденията си, че названията за реалии по-често имат „стеснено“, конкретно значение, особено при употребата им извън езика, в който са възникнали, понеже в този случай те назовават главно конкретното понятие *реалия*. Ще се опитам да установя водещите мотиви при избора на поставените в скоби лексеми: дали са въведени от анкетиращия; дали не отразяват устойчиви съчетания в езика на населението; кои думи се използват по-често като поясняващи и кои – като пояснявани единици; на какво може да се дължи това.

1.3. Задачи

Конкретната задача е да ексцерпирам, анализирам и разпределя на белязания лексикален материал по групи според заложените по-горе цели.

1.4. Методи

Основният подход в тази статия е дескриптивният, а основните методи, които ще бъдат използвани, са методът на лексикално-семантичния анализ и методът на стилистичния анализ.

2. Особенности на административната книжнина в България през XIX в.

Преди Освобождението в границите на Османската империя в официалните писмени контакти се е използвал османотурският административен стил. Но с развитието на обществените отношения през XIX в. Културната и просветната обстановка в страната съществено се променят. За запълване на празнотите в административната лексика в по-новите административни документи постепенно османотурските термини започват да се заменят с черковнославянски, а турските остават само като пояснения в скоби. С посредничеството на черковнославянския и руския в българския език навлизат и редица термини от интернационалната лексика. Така обществено-политическата лексика и административната книжнина се обoga-

тяват стилистично. Проникването на нови думи става по пряк път или чрез език посредник. Такъв език посредник очаквано е бил руският, но също и гръцкият, сръбският, румънският (а в някои сфери и турският) език. Оригинална или преводна по отношение на езика, административната книжнина е подчинена на същите тенденции, които са характерни за книжовния език от този период. Така за постигане на по-голяма яснота на съдържанието в текстовете често се прибегва до употребата на добавени в скоби лексеми, които служат като контактни синоними. С тях най-често се заместват и допълват съдържателно новите или неясните термини. За кратко след Освобождението, по време на руското административно управление по българските земи, се налагат стандартите на руския административно-делови стил. Тъй като в Русия още от XVIII в. е в употреба немски по вид и дух стил на делово общуване, може да се каже, че у нас след Освобождението постепенно се наслагват различни стилове, като едновременно се създава нов, европейски по дух административно-управленски стил на кореспондиране (съчетаване на френско-романски и немски модел на писане на документи) (Първев/Parvev 1986: 77–95; Иванова/Ivanova 2012: 378–381; 440–441; 441–443; 443–446).

3. За паметника

3.1. История на създаването, откриването за науката и изследването на документите

През 1888–1889 г. правителството на новоосвободена България издава нареждане да бъде направено описание на облеклото на населението по области, общини и населени места от оторизирани административни лица, като описанията бъдат илюстрирани със снимки. Изготвеният масив от документи е изпратен в Министерството на вътрешните дела, а по-късно е преместен в Министерството на образованието (Dimitrova, Ivanova, Stefanov 2017).

Пръв с паметника се запознава специалистът по етнология и фолклористика проф. Иван Шишманов, който оставя кратки бележки по маргините на страниците с описанията. От записките ясно личи, че проф. Шишманов е възнамерявал да изследва по-детайлно документите като източник на разнообразна езикова информация. Преди внезапната си смърт по време на служебно пътуване до Осло през 1928 г. той предава за печат кратко изследване върху новооткрития паметник, в което преди всичко акцентира върху необходимостта от по-детайлно проучване на материалите² (Dimitrova, Ivanova, Stefanov 2017).

След това съществуването на документите само е споменавано накратко в публикации на Мария Велева през 70-те години на XX в.³, а в по-ново време – на Миглена Иванова⁴, Стефан Дечев и Николай Вуков⁵ (Dimitrova, Ivanova, Stefanov 2017), Снежана Кочева-Александрова⁶.

3.2. Особености на съдържанието

Начинът на събиране на информацията в свода от документи предполага стремеж към изчерпателност и обективност, поради което описанието на облеклото съдържа многообразни данни: за домашното производство

на дрехи; за тъкани и украса; за дрехата като маркер на социален статус или етническа принадлежност; за традициите и иновациите в облеклото на различни социални слоеве; за терминологията и идиоматиката в диалектите на българския език, както и сведения за зараждащата се книжовна норма; за културните заемки от различни езици; за развитието и използването на фотографията за документални цели в края на XIX в.; за задачите, изпълнявани от някои категории държавни административни служители във връзка със събирането на информацията; за официалните названия на селищата и за названията и състава на тогавашните административни единици; за формиращия се административен стил в края на XIX в.; за степента на правописна и стилова грамотност и за речевия етикет на администрацията в началните десетилетия на новоосвободена България и т.н. (Димитрова, Иванова, Лулейска/Dimitrova, Ivanova, Luleyska 2017; Dimitrova, Ivanova, Stefanov 2017).

3.3. За една особеност в описанието на местните традиционни костюми, направено от администрацията в Шуменската околия през 1888 г.

С оглед на заложените цели, а също и като се имат предвид спецификите на административно-правния стил, е важно да се установи в кои случаи добавените в скоби думи в набелязаните съчетания служат само като пояснения и предлагат лексикална единица, която представлява семантичен еквивалент; в кои случаи добавената дума има по-широко, обобщено, а в кои – стеснено, конкретизиращо значение; кои примери представляват общи пояснения към текста, поставени в скоби.

Интерес представлява и това какви думи се използват като лексикални пояснения – дали това са общоупотребими, или диалектни лексеми, както и най-общо какъв е техният произход, дали са присъщи на диалекта от описваната област (отразяват езика на анкетираните), или на родния диалект на анкетиращия (ако той не е носител на описвания диалект).

Важно също така е да се установи какви думи пояснява добавената лексема – общоупотребими или диалектни, както и най-общо какъв е техният произход.

Някои думи се срещат по няколко пъти в подобни съчетания. Някои от тях са пояснявани все от едни и същи думи, други – от различни. Някои думи в подобни съчетания се употребяват и като пояснявани, и като пояснения.

Тъй като правописът не е от значение за целта на настоящото изследване, ексцерпираната лексика ще предложи с фонетична транскрипция, в

графично нормализиран вид. Ексцерпираният материал е от документи от Архив 427, лист 68а–80а. Там е описано облеклото на населението в Шуменската градска околия. Подробни етимологични пояснения тук няма да привеждам, а ще направя само препратки, тъй като настоящото изследване не е строго етимологично, а привеждането на по-подробна етимологична информация не е необходимо. Някои от примерите могат да бъдат поместени в повече от една група.

3.3.1. Извънезикови пояснения:

свещенослужителите (ходжите и имамите им) (427 л. 68б);
биниши (БЕР/BER 1971–2017, 1: 48) (лете бели и зиме сукнени) (427 л. 68б);
накити (на гърдите окачени носят наниз от златни стари монети – ирмилици и махмудии) (427 л. 68б);
чембери (GHS 2002: 283) пъстри (беленски) (427 л. 78а);
на абата предните пешове (БЕР/BER 1971–2017, 5: 217) (страните на абата, които на гърдите) (427 л. 79б);
ивици пералки две дълги, но тесни до 2 см. и вълнени с пъстрошити ивици, които наскочат на колана на кръста (отподире) (427 л. 80а).

Добавените в тези примери пояснения дават ценни извънезикови сведения за названията на отделни длъжности в различните етнически групи от населението, за елементите на облеклото, за начините на тяхното съчетаване, за спецификите на изработването на дрехите. Показват стремеж към точност, детайлност и яснота в описанието, което свидетелства за това, че анкетиращият осъзнава, че тези описания ще излязат извън рамките на тяснодиалектната регионална употреба.

3.3.2. Пояснения с анафорична функция:

тия последните (турците) (427 л. 79а).

Тези пояснения имат анафорична функция и помагат да се избегне погрешното разбиране на текста поради привеждането на голям обем извънезикова информация или по синтактични причини.

3.3.3. Пояснения, чрез които общо название се конкретизира (стесняване на значението):

свещенослужителите (ходжите и имамите им) (427 л. 68б);
накити (на гърдите окачени носят наниз от златни стари монети – ирмилици (БЕР/BER 1971–2017, 2: 86) и махмудии (БЕР/BER 1971–2017, 3: 693–694)) (427 л. 68б);
гащи (БЕР/BER 1971–2017, 1: 233–234) (донове) (БЕР/BER 1971–2017, 1: 412) (427 л. 68а);
шапка (Berneker SEW 1908–1913: 143–144; Младенов ЕТР 1941: 691; Skok 1971–1974, 3: 381) (калпак) (БЕР/BER 1971–2017, 2: 175) (427 л. 69б);
завивка (БЕР/BER 1971–2017, 1: 157–158) (чомбер) (427 л. 70а);

кожа (гъон) (БЕР/ВЕР 1971–2017, : 306) (427 л. 70а);
гунка (БЕР/ВЕР 1971–2017, 1: 294) (*елек*) (БЕР/ВЕР 1971–2017, 1: 353) (427 л. 70б);
обуца (емениш) (427 л. 71а; 72а);
покривка (фереджа) (427 л. 75б);
гъжва (сарък) (427 л. 79а);
бяла черта (пръчка) (427 л. 76а);
врѣхна дреха (фереджа) (427 л. 79а).

В приведените примери обикновено название за реалия се използва за конкретизация на по-общо название. В повечето случаи поясняващите единици са турцизми в общия смисъл на думата (думи, навлезли в езика ни чрез турски). Това показва, че извън езика, в който са възникнали, турцизмите като названия за реалии по-често имат стеснено, конкретно значение.

3.3.4. Пояснения, чрез които конкретно название се обобщава (разширяване на значението):

гердани (нанизи) (427 л. 72а);
мингиши (обеци) (427 л. 72а);
шалвари (GHS 2002: 290) (*гаици*) (427 л. 73а);
фути (БЕР/ВЕР 1971–2017, 8: 864–865) (*престилки*) (БЕР/ВЕР 1971–2017, 5: 576, 7: 444–445) (427 л. 77а);
яка (GHS 2002: 299–300) (*вратник*) (БЕР/ВЕР 1971–2017, 1: 181–182 и 212–213) (427 л. 77а);
копчета (БЕР/ВЕР 1971–2017, 2: 623–624) (*петелки*) (БЕР/ВЕР 1971–2017, 5: 198) (427 л. 77б);
калтак (шапка) (427 л. 77б);
тюлбент (БЕР/ВЕР 1971–2017, 8: 589) (*забрадка за главата*) (427 л. 73а);
гриж (*врѣхна къса дреха*) (427 л. 70б);
сая (БЕР/ВЕР 1971–2017, 6: 526–527) (*рокля*) (БЕР/ВЕР 1971–2017, 6: 313–314) (427 л. 70а).

В приведените примери конкретно видово название за реалия се пояснява чрез обобщено название. От тези примери отново можем да забележим, че извън езика, в който са възникнали, турцизмите като названия за реалии по-често имат конкретно значение. Това налага употребата на обобщени или описателни названия за постигане на яснота на съдържанието.

3.3.5. Пояснения, които предлагат семантичен еквивалент (само поясняват) първата дума в съчетанието:

свободни (разпуснати) (427 л. 70б);
краищата (полите) (427 л. 71а);
исеци (разрези) (427 л. 71б);

верига (огръдник) (427 л. 72а);
пръчки (висулки) (427 л. 72а);
царвули (Младенов ЕтР 1941: 677; Bezlaj ESSJ 1976–2007 1: 88; ЭСУМ 1982–2012: 300) (опинци) (БЕР/ВЕР 1971–2017, 4: 901) (427 л. 74а);
манисти (синце) (427 л. 74б);
аба (БЕР/ВЕР 1971–2017, 1: 1) (минтан) (427 л. 68а);
сарък (чалма) (GHS 2002: 279) (427 л. 72б);
калеври (емениш) (427 л. 73а);
чомбери (язми) (427 л. 74б);
хърки (GHS 2002: 277) (фереджи) (БЕР/ВЕР 1971–2017, 8: 761–762) (427 л. 75а);
фусту (БЕР/ВЕР 1971–2017, 8: 862) (рокли) (427 л. 79а.);
абени калци дълги (калцуни) (427 л. 70б);
сая (рокля) (427 л. 70а).

В приведените примери двете единици в съчетанието смислово са относително еквивалентни. Добавените лексеми, освен че допринасят за постигането на яснота на съдържанието, свидетелстват и за стилистичното богатство на речника на българския език от този период по отношение на избраната тематична група.

3.3.6. Пояснения, при които и поясняващата, и поясняваната дума са навлезли в езика ни чрез турски:

аба (минтан) (БЕР/ВЕР 1971–2017, 4: 109) (427 л. 68а);
сарък (чалма) (427 л. 72б);
калеври (БЕР/ВЕР 1971–2017, 2: 246) (емениш) (БЕР/ВЕР 1971–2017, 1: 495) (427 л. 73а);
чомбери (язми) (427 л. 74б);
хърки (фереджи) (427 л. 75а).

В приведените примери видово название се пояснява чрез видово название, като думите в съчетанията са смислови еквиваленти. Всички приведени лексеми са названия за реалии и са турцизми в общия смисъл на думата (навлезли са в езика ни чрез турски).

3.3.7. Пояснения, при които и поясняващата, и поясняваната дума са от славянски произход:

свободни (разпуснати) (427 л. 70б);
краищата (полите) (427 л. 71а);
исеци (разрези) (427 л. 71б);
верига (БЕР/ВЕР 1971–2017, 1: 135) (огръдник) (БЕР/ВЕР 1971–2017, 1: 288) (427 л. 72а);
пръчки (висулки) (427 л. 72а);
царвули (опинци) (427 л. 74а);
манисти (БЕР/ВЕР 1971–2017, 3: 652 и 4:402) (синце) (БЕР/ВЕР 1971–2017, 6: 655–663 и 670–671)(427 л. 74б).

Приведените примери са от езика на българското население. В тях чрез добавената в скоби лексема се предлага смислов еквивалент на първата единица в съчетанието. Добавените лексеми, освен че допринасят за постигането на яснота на съдържанието, свидетелстват и за стилистичното богатство на речника на българския език от този период по отношение на избраната тематична група.

3.3.8. Пояснения, при които поясняващата дума е навлязла в езика ни чрез турски, а поясняваната е славянска лексема:

гащи (донове) (427 л. 68а);
покривка (фереджа) (427 л. 75б);
гъжва (БЕР/BER 1971–2017, 1: 299–300) (сарък) (БЕР/BER 1971–2017, 6: 508) (427 л. 79а);
гунка (елек) (427 л. 70б);
обуца (еменши) (427 л. 71а; 72а);
шапка (калпак) (427 л. 69б);
завивка (чомбер) (427 л. 70а);
кожа (гъон) (427 л. 70а).

Първите три от приведените осем примера са от описанието на облеклото на турското население, а примерите от трети до осми (понеже третият е от говора и на българи, и на турци) – на българското. В тях турцизми в общия смисъл на думата (лексеми, навлезли в езика ни чрез турски) се използват за пояснение (според мен и за видова конкретизация) на славянски лексеми. Тези примери могат да се тълкуват като конкретизиране на общи названия чрез свързването им с реалии в диалекта. В такъв случай лексемите в скоби привеждат по-разпространената сред местното население дума, която е навлязла в говора заедно с реалията през Ориента с турско посредничество.

3.3.9. Пояснения, при които поясняващата дума е славянска, а поясняваната е навлязла в езика ни чрез турски:

гердани (нанизи) (427 л. 72а);
мингиши (БЕР/BER 1971–2017, 3: 731; 800) (обеци) (БЕР/BER 1971–2017, 4: 740) (427 л. 72а);
яка (вратник) (427 л. 77а);
копчета (петелки) (427 л. 77б);
калпак (шапка) (427 л. 77б);
шалвари (гащи) (427 л. 73а);
фути (престилки) (427 л. 77а).

Първите пет примера в тази група се използват при описанието на облеклото на българското население, а останалите два – на турското. В приведените съчетания на първо място е употребено видово название, което е

турцизъм в общия смисъл на думата (навлязло в езика ни чрез турски). Вероятно първата дума е по-разпространената в диалекта, а добавената в скоби единица предлага общо название от славянски произход, което вероятно може да се схваща и като книжовно.

Примерите показват, че турският език широко се използва за назоваване на конкретни реалии от ежедневието и бита на населението през този период. Това без съмнение се дължи и на факта, че голяма част от разглежданите названия са навлизали до този момент заедно с реалите през Ориента и с посредничеството на турския език.

3.3.10. Пояснения, при които поясняващата единица е описателно название, а поясняваната дума е навлязла в езика ни чрез турски:

тюлбент (забрадка за главата) (427 л. 73а).

Приведените примери показват как заемка чрез турски език се пояснява описателно. Подобен подход често се използва при обяснението на реалии, за които не съществува съответствие в заемащия език.

3.3.11. Пояснения, при които поясняващата дума е навлязла в езика ни чрез турски, а поясняваната единица е описателно название:

врѣхна дреха (фереджа) (427 л. 79а).

Приведеният пример е от описанието на облеклото на турското население. Тук описателно название се конкретизира видово чрез турцизъм. Това показва, че турската лексика в българския език, назоваваща реалии, обикновено има по-тясно и конкретно значение, понеже е извадена извън езика, в който е възникнала.

3.3.12. Пояснения, при които поясняваната единица е описателно название, а поясняващата дума е от славянски произход:

бяла черта (пръчка) (427 л. 76а).

Приведените примери показват как описателно название от славянски произход се пояснява от славянска лексема. Това вероятно се дължи на стремежа за конкретизация и постигане на по-голяма яснота на съдържанието и детайлност в описанието.

3.3.13. Пояснения, при които поясняваната дума е навлязла в езика ни чрез турски, а поясняващата единица е название от различен (неславянски и нетурски) произход:

сая (рокля) (427 л. 70а).

Приведеният пример е от описанието на облеклото на българското население. От него може да се съди за многостранните влияния, на които е бил подложен българският език през вековете. Вероятно може да се предполага и известно обобщаване на значението чрез добавената лексема.

Прави впечатление, че като първа (основна) единица в съчетанието е използван турцизъм (в общия смисъл на думата – дума, навлязла в езика ни чрез турски), а това показва, че вероятно тя е по-разпространената в диалекта (дори и в говора на българите) лексема за назоваването на понятието. Това вероятно се дължи и на факта, че тук става въпрос за реалия, навлязла с турско посредничество.

3.3.14. Пояснения, при които и поясняваната, и поясняващата единица са от неславянски и нетурски произход:

фуст (рокли) (427 л. 79а);
абени калци (БЕР/BER 1971–2017, 2: 164) *дълги* (калцуни) (БЕР/BER 1971–2017, 2: 177–178) (427 л. 70б).

Приведените примери са от описанието на облеклото на българското население. От тях може да се заключи за многостранните влияния, на които е бил подложен българският език през вековете. Вероятно може да се предполага и известно обобщаване на значението чрез добавената лексема.

3.3.15. Пояснения, при които поясняваната дума е от различен (неславянски и нетурски произход), а поясняващата единица е описателно название:

гриж (БЕР/BER 1971–2017, 1: 281) (*връхна къса дреха*) (427 л. 70б);
въртикалци (*един вид плетени кончови от бяла вълнена дебела прежда, пристегнати у краката под коленете, които носят под калцуните за заглаване на краката от студ*) (427 л. 70а).

Примерите от тази група се срещат при описанието на облеклото на българското население. Тук реалии от неславянски и нетурски произход се обясняват описателно с цел интелектуализация и постигане на по-голяма яснота на съдържанието и детайлност на описанието.

При описанието на облеклото на населението от Шуменско са използвани 31 съчетания и 62 единици. В 9 от тях турцизъм в общия смисъл на думата се използва за пояснение на славянска лексема. Седем от тях се използват при описанието на облеклото на българското, а три (понеже един от примерите е общ за българското и турското население) – на турското население.

В пет от примерите турцизъм в общия смисъл на думата се използва за пояснение на туризъм в общия смисъл на думата. От тях един се среща в частта, в която се описва облеклото на българското, а четири – на турското население.

В шест от примерите турцизъм в общия смисъл на думата се пояснява от славянска лексема. Пет от тях се използват при описанието на облеклото на българската част от населението, а един – на турското население. Това пояснение вероятно е въведено от анкетиращия/описващия.

В девет от примерите славянска лексема се използва за пояснение на славянска лексема. И деветте се използват при описанието на облеклото на българската част от населението.

В два примера една и съща лексема от различен (неславянски и нетурски) произход се използва за пояснение веднъж на заета чрез турски, веднъж на заета чрез гръцки дума.

В случаите, в които дадена лексема се пояснява описателно, както и в случаите, когато описателно название се конкретизира, най-често става въпрос за реалия в езика или пък за употребата на специфично за диалекта название.

Приведените данни показват колко голямо значение има турската лексика за езика на местното население и за българския език от този период като цяло. Турските думи все още са необходима съставка като пояснение, дори и на преобладаващата в първата част славянска съставка в езика на българското население. Турцизми (в общия смисъл на думата – думи, навлезли в езика ни чрез турски) се използват за пояснение на турцизми и от българското население. Употребата на турска лексика в първата част на съчетанията в езика на българското население пък показва, че това са разпространени в диалекта и езика на населението думи.

Очаквано славянска лексика се среща и като поясняваща, и като пояснявана дума само в езика на българите.

Славянската лексика в примерите, в които турцизъм в общия смисъл на думата се използва за пояснение на славянска лексема (2 пъти) и славянска лексема се използва за пояснение на турцизъм в общия смисъл на думата (веднъж) при описанието на облеклото на турското население, вероятно отразява книжовна норма и/или езика на анкетиращия.

Освен турски заемки в диалекта се употребяват и думи от друг произход. Така например в два случая една и съща лексема от различен (неславянски и нетурски) произход се използва за пояснение веднъж на заета чрез турски, веднъж на заета чрез гръцки език дума. В случая най-вероятно става дума за културна заемка. Това свидетелства за разностранните влияния, на които е бил подложен не само описваният диалект, но и българският книжовен език през вековното си развитие.

4. Заключение

От направената по-горе класификация и анализ на съвсем малка част от целия корпус от документи става ясно колко полезни сведения за различни области на науката може да даде този паметник.

Понеже са тясно свързани с бита и ежедневието на обикновения човек от този период, турските названия за частите от облеклото трудно се изместват от други думи, ако въобще може да се говори за подобна възможност или стремеж.

Обикновено добавената лексема пояснява, допълва (разширява) или конкретизира (стеснява) значението на основната единица в съчетанията. От направените наблюдения става ясно, че названията на реалии имат често „стеснено“ значение, особено при употребата си извън езика, в който са възникнали, понеже в този случай те назовават главно конкретната реалия.

Прави впечатление, че при описанието на облеклото на българското население турцизми се използват също толкова, колкото и при описанието на облеклото на турското население. Това вероятно се дължи на факта, че самите назовавани реалии са навлезли в живота на населението от тази област заедно с названията за тях през Ориента и чрез турско посредничество. Не бива да изключваме като причина и миграциите по българските земи по време на османското владичество, които постоянно променят етническият състав и съотношението на населението в отделните области на българската езикова територия.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Настоящото изследване е по проект „Местно производство, облекло и езиково богатство (принос към историческата лингвистика и антропология на облеклото)“. Партньорски организации при реализирането на този проект са Софийският университет „Св. Климент Охридски“, Институтът за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН, Архивът на БАН. Проектът е финансиран под номер 10/12 от фонд „Научни изследвания“ през 2016 г. и цели да анализира комплексно и да въведе в научно обращение чрез електронно издание един непознат и неизследван масив от документи от края на XIX в., който се пази в Научния архив на БАН и представя по няколко сравнително еднотипни начина дрехите на различни социални и етнически групи в следосвобожденска България. Писмените документи в масива са с обем 1112 страници, написани са с различни почерци и съдържат описания на облеклото на населението по области, общини или населени места от оторизирани административни лица. Към тях са прикрепени 152 фотографии, направени специално, за да илюстрират описанията (Димитрова, Иванова, Лулейска/Dimitrova, Ivanova, Luleyska 2017; Dimitrova, Ivanova, Stefanov 2017).

² Вж. Шишманов/Shishmanov 1932: 107–120.

³ Вж. Велева/Veleva 1963; Велева/Veleva 1970.

⁴ Вж. Иванова/Ivanova 2006: 122–136.

⁵ Вж. Дечев, Вуков/Dechev, Vukov 2010: 159–254.

⁶ Вж. Кочева-Александрова/Kocheva-Aleksandrova 2020: 66–67.

ЛИТЕРАТУРА

БЕР 1971–2017: Български етимологичен речник. Т. I–VIII, София, Издателство на БАН.

Велева 1963: *Велева, М.* Българската двупрестилчна носия. София, Наука и изкуство.

Велева 1970: *Велева, М.* Разнообразието на българските народни носии. Етнографски очерк. София, Наука и изкуство.

- Дечев, Вуков 2010: *Дечев, Ст., Н. Вуков*. От капака до цървулите: Как се създава българската национална носия. — В: *В търсене на българското: Конструирание на националната идентичност*. Стефан Дечев, ред. София, Институт за изследване на изкуствата, с. 159–254.
- Димитрова, Иванова, Лулейска 2017: *Димитрова, М., М. Иванова, И. Лулейска*. България в края на XIX век: Многообразие в езика – многообразие в облеклото. – *Езиков свят*, 15, кн. 2, с. 12–19.
- Иванова 2012: *Иванова, Д.* История на новобългарския книжовен език. Пловдив, УИ „Паисий Хилендарски“.
- Иванова 2006: *Иванова, М.* Визуални свидетелства за варненските гагаузки и за техните шалвари. – В: *Брегът – Морето – Европа*. Мила Сантова, Ива Станоева, Миглена Иванова, ред. София, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, с. 122–136.
- Кочева-Александрова 2020: *Кочева-Александрова, Сн.* Названия, свързани с облеклата и тяхното изработване. Лексикосемантична характеристика (Дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“). София, Българска академия на науките.
- Младенов 1941: *Младенов, Ст.* Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. София, изд. „Христо Г. Данов“.
- Първев 1986: *Първев, Хр.* Страници от историята на българския книжовен език. София, УИ „Св. Климент Охридски“.
- Стойков 1993: *Стойков, Ст.* Българска диалектология. Трето издание под редакцията на Максим Сл. Младенов. София, Издателство на БАН.
- Шишманов 1932: *Шишманов, И.* Към терминологията на българските народни носии. – *Списание на БАН*. Историко-филологически клон, кн. 44, с. 107–120.
- ЭСУМ 1982–2012: *Этимологичний словник української мови*. I–VI, Київ, Наукова думка.
- Berneker SEW 1908–1913: *Berneker, E.* Slavisches etymologisches wörterbuch. I–III, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverslag.
- Bezlaj ESSJ 1976–2007: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. I–V, Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Dimitrova, Ivanova, Stefanov 2017: *Dimitrova, M., M. Ivanova, S. Stefanov*. Historical Linguistics and anthropology of dress in Bulgaria. – *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, volum 124 (International Conference on Contemporary Education, Social Sciences and Humanities ICESSH 2017), Atlantis Press 2017, 1070–1073.
- GHS 2002: *Grannes, A., K. Rå-Hauge, H. Süleymanoğlu*. A dictionary of turkisms in Bulgarian. Novus forlag-Oslo, Instituttet for sammenhengende kulturforskning.
- Skok 1971–1974: *Skok, P.* Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I–IV, Zagreb, HAZU.
- Vasmer REW 1908–1913: *Vasmer, M.* Russisches etymologisches wörterbuch. I–III, Heidelberg, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverslag.

REFERENCES

- BER 1971–2017: Balgarski etimologichen rechnik. T. I–VIII, Sofia, Izdatelstvo na BAN.
- Dechev, Vukov 2010: *Dechev, St., N. Vukov*. Ot kalpaka do carvulite: Kak se saz-dava balgarskata nacionalna nosiya. – In: *V tarsene na balgarskoto: Konstru-irane na natsionalnata identichnost*. Stefan Dechev, red. Sofia, Institut za izsledvane na izkustvata, s. 159–254.
- Berneker SEW 1908–1913: *Berneker, E.* Slavisches etymologisches wörterbuch. I–III, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverslag.
- Bezlaj ESSJ 1976–2007: Etimološki slovar slovenskega jezika. I–V, Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Dimitrova, Ivanova, Stefanov 2017: *Dimitrova, M., M. Ivanova, S. Stefanov*. Historical Linguistics and anthropology of dress in Bulgaria. – *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, volum 124 (International Conference on Contemporary Education, Social Sciences and Humanities ICCSSH 2017), Atlantis Press, 1070–1073.
- Dimitrova, Ivanova, Luleyska 2017: *Dimitrova, M., M. Ivanova, I. Luleyska*. Bulgariya v kraya na XIX v.: Mnogoobrazie v ezika – mnogoobrazie v oblek-loto. – *Ezikov syvat*, 15, kn. 2, s. 12–19.
- ESUM 1982–2012: *Этимологичный словарь украинского* movy. I–VI, Kyi'v, Na-ukova dumka.
- GHS 2002: *Grannes, A., K. Rå-Hauge, H. Süleymanoğlu*. A dictionary of turkisms in Bulgarian. Novus forlag-Oslo, Instituttet for sammenlingnende kulturfors-kning.
- Skok 1971–1974: *Skok, P.* Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I–IV, Zagreb, HAZU.
- Ivanova 2012: *Ivanova, D.* Istorija na novobalgarskiya knizhoven ezik. Plovdiv, UI “Paisiy Hilendarski”.
- Ivanova 2006: *Ivanova, M.* Vizualni svidetelstva za varnenskite gagauzki i za tehnite shalvari. – In: *Bregat – Moreto – Evropa*. Mila Santova, Iva Stanoeva, Miglena Ivanova, red. Sofia, Akademichno Izdatelstvo “Prof. Marin Drinov“, s. 122–136.
- Kocheva-Aleksandrova 2020: *Kocheva-Aleksandrova, Sn.* Nazvaniya, svarzani s obleklata i tyahnoto izrabotvane. Leksikosemantichna karakteristika (Diserta-ciya za prisazhdane na obrazovatelnata i nauchna stephen “doktor“). Sofia, Bal-garska akademiya na naukite.
- Mladenov 1941: *Mladenov, St.* Etimologicheski i pravopisen rechnik na balgarskiya ezik. Sofia, izd. “Hristo G. Danov”.
- Parvev 1986: *Parvev, Hr.* Stranitsi ot istoriyata na balgarskiya knizhoven ezik. Sofia, UI “Sv. Kliment Ohridski“.
- Shishmanov 1932: *Shishmanov, I.* Kam terminologiyata na balgarskite narodni nosii. – *Spisanie na BAN*. Istoriko-filologicheski klon, kn. 44, s. 107–120.
- Skok 1971–1974: *Skok, P.* Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I–IV, Zagreb, HAZU.

- Stoykov 1993: *Stojkov, St.* Balgarska dialektologiya. Treto izdanie pod redaktsiata na Maksim Sl. Mladenov. Sofia, Izdatelstvo na BAN.
- Vasmer REW 1908–1913: *Vasmer, M.* Russisches etymologisches wörterbuch. I–III, Heidelberg, Heidelberg, Carl Winter Universitätsverslag.
- Veleva 1963: *Veleva, M.* Balgarskata dvuprestilchena nosiya. Sofia, Nauka i izkustvo.
- Veleva 1970: *Veleva, M.* Raznoobrazieto na balgarskite narodni nositi. Etnografski ocherk. Sofia, Nauka i izkustvo.

✉ *Гл. ас. д-р Симеон Стефанов*
Секция за българска етимология
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“
при Българската академия на науките
Бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

✉ *Assist. Prof. Simeon Stefanov, PhD*
Department of Bulgarian Etymology
Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod, bl.17, Sofia 1113, Bulgaria

Публикувано: 30 декември 2020

Published: 30 December 2020